

БЮДЖЕТ ТАШКИЛОТЛАРИНИ МОЛИЯЛАШТИРИШ ВА МАБЛАҒЛАРНИ МАҚСАДЛИ САРФЛАНИШИНИ ТАШКИЛ ҚИЛИШНИНГ ХОРИЖ ТАЖРИБАСИ

Абдурахманов К.А.

Тошкент давлат иқтисодиёт университети ҳузуридаги «Ўзбекистон иқтисодиётини ривожлантиришнинг илмий асослари ва муаммолари» илмий-тадқиқот маркази

Аннотация. Мақолада бюджет ташкилотларини молиялаштириш ва маблағларни мақсадли сарфланишини ташкил қилишнинг хориж тажрибаси бўйича тадқиқот олиб борилган. Ўзбекистонда ушбу хорижий тажрибаларни қўллаш истиқболлари, жорий этишдаги муаммолар ва ечимлари бўйича тадқиқот олиб борилган ҳамда хулоса-тавсиялар шакллантирилган.

Калит сўзлар: бюджет, бюджет ташкилоти, молиялаштириш, самарадорлик, мақсадли сарфлаш.

Абстрактный. В статье проведено исследование зарубежного опыта финансирования бюджетных организаций и организации целевого расходования средств. Были проведены исследования перспектив применения данного зарубежного опыта в Узбекистане, проблемы и решения внедрения, сформированы выводы и рекомендации.

Ключевые слова: бюджет, бюджетная организация, финансирование, эффективность, целевое расходование.

Abstract. In the article, a study was conducted on the foreign experience of financing budget organizations and organizing targeted spending of funds. Research was conducted on the prospects of applying these foreign experiences in Uzbekistan, problems and solutions of implementation, and conclusions and recommendations were formed.

Key words: budget, budget organization, financing, efficiency, targeted spending.

1. Кириш.

Бюджет ташкилотларини молиялаштириш ва маблағларни мақсадларга стратегик йўналтириш давлат молиясини оқилона бошқаришнинг ҳал қилувчи элементлари ҳисобланади. Бутун дунёдаги ҳукуматлар доимий равишда давлат тузилмаларини молиялаштириш ва ресурсларни аниқ мақсадларга йўналтириш бўйича ўз ёндашувларини яхшилашга интилади.

Ўзбекистон шароитида бюджет ташкилотларини молиялаштириш ва маблағларнинг мақсадли сарфланиши мамлакатни ривожлантириш мақсадларига эришишда ҳал қилувчи аҳамиятга эга. Ўзбекистон ривожланаётган мамлакат бўлиб, сўнгги бир неча йил ичида сезиларли иқтисодий ва ижтимоий ислохотларни амалга ошириб келмоқда. Ҳукумат инфратузилма, таълим, соғлиқни сақлаш ва ижтимоий

таъминот дастурларига инвестицияларни ўз фуқароларининг турмуш даражасини ошириш ва иқтисодий ўсишга қўмаклашишга устувор аҳамият бериб келмоқда.

Бу ташаббусларни қўллаб-қувватлаш учун давлат маблағларининг самарали тақсимланиши ва бошқарилишини таъминлаш зарур. Бунинг учун бюджетни бошқариш ва ҳисобдорликнинг мустақкам институционал асослари, шунингдек, давлат харажатлари таъсирини мониторинг қилиш ва баҳолашнинг мустақкам механизмлари талаб этилади. Бошқа мамлакатларнинг илғор тажрибаларини ўзлаштириш ва уларни маҳаллий шароитга мослаштириш орқали Ўзбекистон бюджет ташкилотларини молиялаштириш ва маблағларнинг мақсадли сарфланишини ташкил этиш имкониятларини ошириши, бу эса давлат ресурсларидан самаралироқ фойдаланишга олиб келиши мумкин.

2. Адабиётлар шарҳи.

Мавзу доирасида кўплаб илмий тадқиқотлар олиб борилган бўлиб, Ф.Г.Жойс (2011) АҚШдаги Конгресснинг Бюджет бюроси ва унинг бюджет жараёнидаги ролини чуқур ўрганган. Унинг тадқиқоти Бюджет бюросига қаратилган бўлсада, у кенгроқ АҚШ контекстида бюджет ташкилотларини молиялаштириш бўйича қимматли фикрларни тақдим этади. У бюджет қарорларини қабул қилишнинг муаммолари ва динамикасини, бюджет таклифларини объектив таҳлил қилиш ва баҳолашни таъминлашда Бюджет бюроси ролини, бюджет жараёнлари ва сиёсатни ишлаб чиқиш ўртасидаги ўзаро боғлиқликни ўрганади.

Тадқиқотлар доирасида ривожланган хорижий мамлакатларни амалий тажрибасига эътиборни қаратсак. Жумладан, АҚШ ҳукумати бюджетнинг маълум бир қатор бандлари бўйича маблағ ажратадиган стратегик бюджетлаштириш шаклидан фойдаланади. Бундан ташқари, ҳукумат молиялаштиришни муайян дастур натижалари билан боғлайдиган самарадорликка асосланган бюджетлашни амалга оширди. АҚШ таълим, соғлиқни сақлаш ва инфратузилмани ривожлантириш каби соҳаларда мақсадли харажатларни қўллаб-қувватлаш учун грантлардан ҳам фойдаланади (CRS,2021).

Европа Иттифоқи турли сиёсат соҳалари бўйича молиялаштиришни тақсимлаш учун кўп йиллик молиявий тизимдан фойдаланади. Шу доирада, Европа Иттифоқи, шунингдек, мақсад ва кутилаётган натижалардан келиб чиққан ҳолда, муайян дастурларга маблағ ажратадиган дастурга асосланган бюджет тизимини жорий қилади. Европа Иттифоқи, шунингдек, аъзо давлатларнинг ижтимоий ва иқтисодий ривожланишини қўллаб-қувватлаш учун мақсадли харажатлардан фойдаланади (European Commission, 2023).

Буюк Британия ҳукумати бюджет ташкилотларига молиявий ресурсларни тақсимлашда асосий роль Ҳазначилик билан марказлаштирилган бюджетлаштириш ёндашувига амал қилади. Ҳазначилик умумий харажатлар чегараларини, бюджет сиёсатини белгилайди ва давлат идораларининг молиявий фаолиятини назорат қилади. Буюк Британияда бюджет ташкилотларини молиялаштириш ресурсларни тақсимлаш ва устуворликларни белгилаш жараёнини ўз ичига олади. Ҳазначилик давлат идоралари билан сиёсатнинг устувор йўналишлари, стратегик мақсадлари ва самарадорлик мақсадларини ҳисобга олган ҳолда уларнинг молиялаштириш талабларини аниқлаш учун яқиндан ҳамкорлик қилади. Буюк Британия ҳукумати вақти-вақти билан, одатда, кўп йиллик даврни ўз ичига олган ҳар томонлама харажатларни кўриб чиқади. Ушбу кўриб чиқишлар давлат харажатларини, жумладан, бюджет ташкилотларини молиялаштиришни ҳар томонлама ўрганишни назарда тутаяди. Кўриб чиқишлар ресурсларнинг самарали ва ҳукумат устуворликларига мувофиқ тақсимланишини таъминлашга қаратилган.

Буюк Британия молиявий қарорларни исталган натижаларга эришиш билан боғлайдиган самарадорликка асосланган бюджетлаштиришга тобора кўпроқ эътибор қаратмоқда. Бюджет ташкилотлари натижаларга эришиш қобилиятини намоиш этишлари шарт ва кўрсаткичларга эришиш учун жавобгардирлар. Ушбу ёндашув молиялаштиришнинг пул қийматини кўрсатадиган дастур ва ташаббусларга йўналтирилишини таъминлашга ёрдам беради (R.Hughes, 2022).

Франция марказлаштирилган бюджет тизимига амал қилади, бунда Молия вазирлиги бюджет ташкилотларига молиявий ресурсларни тақсимлашда ҳал қилувчи роль ўйнайди. Вазирлик бюджетни шакллантириш жараёнини назорат қилади, харажатлар чегараларини белгилайди ва давлат органларининг молиявий фаолияти устидан назоратни амалга оширади. Франция „Loi de Programmation des Finances Publiques“ деб номланувчи кўп йиллик бюджет тизимини қабул қилади, бу бюджетни режалаштириш ва ресурсларни тақсимлаш учун ўрта муддатли истиқболни таъминлайди ва кўп йиллик давр учун бюджет мақсадлари, харажатлар мақсадлари ва тармоқ устуворликларини белгилайди.

Франция ҳукумати давлат молиясини самарали бошқариш учун қатъий бюджет назоратини қўллайди. Бунга бюджет ташкилотлари харажатларини мониторинг қилиш ва назорат қилиш учун “contrôle de gestion” (бошқарув назорати) ва “contrôle budgétaire” (бюджет назорати) каби механизмлар киради.

Сўнгги йилларда Франция самарадорликка асосланган бюджетлаштиришга эътибор қаратди, бунда молиялаштириш қарорлари аниқ натижалар ва самарадорлик мақсадларига эришиш билан боғлиқ. Ушбу ёндашув масъулиятни оширишга ва аниқ натижалар берадиган дастурлар ва лойиҳаларга ресурслар ажратилишини таъминлашга қаратилган. Франциядаги бюджет ташкилотлари давлат маблағларидан фойдаланишда шаффофлик ва ҳисобдорликни таъминлаб, молиявий ҳисобот стандартларига риоя қилишлари шарт. Молия вазирлиги молиявий интизомни сақлаш учун молиявий ҳисоботлар бўйича йўриқномаларни белгилайди ва уларга риоя этилишини назорат қилади (OECD, 2018).

Япония дастурларни бюджетлаштириш тизимидан фойдаланади, бу тизим мақсадлари ва кутилган натижаларидан келиб чиққан ҳолда муайян дастурларга маблағ ажратади. Япония, шунингдек, нолга асосланган бюджет ёндашувини қўллайди, бу эса давлат идораларидан ҳар йили барча харажатларини нолдан оқлашини талаб қилади. Бу энг самарали бўлган дастурларга маблағ ажратилишини таъминлашга ёрдам беради (OECD, 2019).

Жанубий Корея молиялаштиришни муайян дастур натижалари билан боғлайдиган самарадорликка асосланган бюджет ёндашувидан фойдаланади. Бундан ташқари, ҳукумат стратегик бюджетлаштириш тизимини жорий қилди, у аниқ сиёсат мақсадларини белгилайди ва ушбу мақсадларга мос келадиган дастурларга маблағ ажратади. Жанубий Корея, шунингдек, таълим, соғлиқни сақлаш ва инфратузилма каби соҳаларда иқтисодий ва ижтимоий ривожланишни қўллаб-қувватлаш учун мақсадли харажатлардан фойдаланади (OECD, 2019).

Хитой дастурларни бюджетлаштириш тизимидан фойдаланади, бу эса уларнинг мақсадлари ва кутилган натижаларидан келиб чиққан ҳолда муайян дастурларга маблағ ажратади. Хитой, шунингдек, қашшоқликни камайтириш, соғлиқни сақлаш ва таълим каби соҳаларда иқтисодий ва ижтимоий ривожланишни қўллаб-қувватлаш учун мақсадли харажатлардан фойдаланади. Бундан ташқари, ҳукумат молиялаштиришни муайян дастур натижалари билан боғлайдиган ва мунтазам мониторинг ва баҳолашни талаб қилувчи натижаларга асосланган бошқарув тизимини жорий қилди (ADB, 2017)

3. Таҳлил ва натижалар.

Маълумки, давлат бюджети ташкилотларини молиялаштириш деганда давлат органлари, давлат корхоналари, давлат муассасалари каби давлат органларига молиявий ресурсларни тақсимлаш тушунилади. Ушбу ташкилотлар давлат хизматларини кўрсатиш ва давлат сиёсатини амалга оширишда муҳим роль ўйнайди. Молиялаштириш жараёни ҳар бир ташкилотга ажратиладиган маблағлар миқдорини, шунингдек, ушбу маблағларнинг манбаларини аниқлашни ўз ичига олади.

Маблағларнинг мақсадли сарфланишини ташкил этиш бюджет ресурсларини олдиндан белгиланган мақсадларга хизмат қилувчи аниқ дастурлар, лойиҳалар ёки тадбирларга ажратишни назарда тутди. У керакли натижаларга эришиш учун молиявий ресурслардан самарали фойдаланишни таъминлашга қаратилган. Бу жараён одатда устуворликларни белгилаш, харажатларнинг мақсад ва вазибаларини белгилаш, натижаларни мониторинг қилиш ва баҳолаш механизмларини ўрнатишни ўз ичига олади.

Мақсадли харажатлар учун маблағларни тақсимлаш одатда стратегик режалаштириш ва сиёсатни ҳисобга олган ҳолда амалга оширилади. У инфратузилмани ривожлантириш, таълим, соғлиқни сақлаш, ижтимоий таъминот ёки иқтисодий рағбатлантириш каби ҳукуматнинг устувор йўналишларига мос келадиган сармоя ёки харажатларнинг асосий йўналишларини аниқлашни ўз ичига олади. Маблағлар турли каналлар, жумладан, грантлар, субсидиялар, шартномалар ёки тўғридан-тўғри молиялаштириш орқали, дастурлар ва жалб қилинган ташкилотларнинг хусусиятига қараб тақсимланиши мумкин.

Харажатлар жараёнида шаффофлик ва ҳисобдорликни таъминлаш учун тўғри молиявий бошқарув ва назорат механизмлари йўлга қўйилган. Бунга бюджет назорати, молиявий ҳисобот, аудит ва натижаларни баҳолаш киради. Бундан ташқари, назорат қилувчи органлар, масалан, парламент қўмиталари ёки ихтисослаштирилган идоралар мақсадли сарф-харажатларнинг бажарилишини назорат қилиш ва унинг самарадорлигини баҳолаш учун масъул бўлиши мумкин.

Умуман олганда, давлат бюджети ташкилотларини молиялаштириш ва маблағларнинг мақсадли сарфланишини ташкил этиш давлат молиясини бошқаришнинг муҳим жиҳатларидан ҳисобланади. Улар жамият эҳтиёжларини қондириш, иқтисодий ривожланишга кўмаклашиш ва ҳукумат томонидан белгиланган сиёсат мақсадларига эришиш учун молиявий ресурсларнинг тўғри тақсимланиши ва ишлатилишини таъминлашга ёрдам беради.

1990 йилларнинг биринчи ярмида Швеция давлат молияси жиддий ёмонлашувга дуч келди ва 1993 йилда давлат молияси ялпи ички маҳсулотнинг 11,4 фоизини ташкил этди. 1995 йил декабрь ойи бошида Молия вазири парламентга бюджет жараёнини ислоҳ қилиш режалаштирилган режасини тақдим этди. Режа молиявий барқарорликни тиклаш мақсадида икки босқичдан иборат эди. Биринчи босқич давлат харажатларини қисқартириш ва бюджет тақчиллигини ялпи ички маҳсулотнинг 7 фоизигача камайтириш учун даромадларни ошириш бўйича аниқ чора-тадбирларни амалга оширишдан иборат эди. Иккинчи босқич шу каби бюджет муаммоларининг такрорланишининг олдини оладиган институционал ўзгаришлардан иборат эди. Иккинчи босқичдаги ўзгаришларда янги тизимнинг асосий хусусиятлари ўрта муддатли харажатлар чегараси ва юқоридан қўйиға бюджетлаштириш бўлиб, бугунги кунда ҳам давом этмоқда. Парламентга тақдим этилган ҳукуматнинг йиллик мурожаатида харажатларнинг юқори чегараси ва ортиқча мақсад ҳақида маълумот берилди. Швеция ҳукумати томонидан юқоридан қўйиға бюджетлаштиришнинг умумий баҳоси шундан иборатки, у фискал барқарорликка эришиш учун яхши хизмат қилган (J.M.Kim and Ch.K.Park, 2006).

Шуни айтиш керакки, юқоридан қўйига бюджет тизими одатда қўйдан юқорига кўтариладиган тизимда топилиши мумкин бўлган бюджетни шакллантиришнинг самарасиз усуллари камайтиришга ёрдам беради. Юқоридан қўйига қараб бюджетлаштириш, одатда, алоҳида ажратмалар ўртасида молиявий ресурсларни тақсимлаш ваколатини соҳа вазирликларига топширсада, қўйдан юқорига ёндашув марказлаштирилган тизим бўлиб, унда ресурсларни тақсимлаш ваколати биринчи навбатда Молия вазирлигига тегишли бўлиб қолади. Қўйдан юқорига бюджет тизимида бюджетни шакллантириш барча идоралар ва вазирликлар молиялаштириш бўйича ўз сўровларини молия вазирлигига юборгандан сўнг бошланади. Бу сўровлар, одатда, агентликлар ёки вазирликлар кутганидан анча юқори. Ушбу сўровлардан келиб чиқиб, Молия вазирлиги ва тармоқ вазирликлари умумий фикр топилгунга қадар музокараларнинг такрорий раундларидан ўтадилар. Бу кўп вақт талаб этади ва асосан молия вазирлиги ва бошқа соҳа вазирликлари ўртасидаги ўйин. Шу боис тармоқ вазирликларида ресурсларни қайта тақсимлаш тизими мавжуд эмас (J.M.Kim and Ch.K.Park, 2006).

Таъкидланганидек, бюджетни шакллантиришда анъанавий қўйдан юқорига ёндашув кўплаб мамлакатларда кенг тарқалган амалиёт бўлиб келган. У молия вазирлигига ресурсларни тақсимлаш бўйича муҳим ваколатларни беради ва соҳа вазирликлари билан изчил музокаралар жараёнини кузатиб боради. Ушбу ёндашув маълум афзалликларга эга бўлсада, у бюджетни самарали бошқариш ва стратегик ресурсларни тақсимлашга тўсқинлик қилиши мумкин бўлган чекловларга ҳам эга.

Энди ушбу тизимларни афзалликлари ва чекловлари кўриб чиқсак, қўйдан юқорига ёндашув тармоқ вазирликларига ўзларининг операцион эҳтиёжлари ва устуворликларидан келиб чиққан ҳолда маълумотларни тақдим этиш имконини беради. Бу бюджет таклифлари ҳар бир бўлимнинг ўзига хос талабларини ҳисобга олишни таъминлайди, давлат органлари ўртасида мулкчилик ва иштирок этиш ҳиссини рағбатлантиради.

Тармоқли вазирликлар ўз соҳасига оид муаммолар ва талаблар ҳақида қимматли билимга эга. Уларнинг маълумотлари ресурсларга бўлган эҳтиёжни тўғрироқ ва тўлиқроқ тушуниш имконини беради, бу эса бюджет бўйича яхшироқ маълумотга эга бўлган қарорларни қабул қилишга олиб келади.

Ушбу ёндашув молия вазирлиги ва соҳа вазирликлари ўртасида мулоқот ва музокараларни рағбатлантиради, асосий манфаатдор томонлар ўртасида ҳамкорлик ва иштирокни рағбатлантиради. Бу янада инклюзив бюджет жараёнига ва бюджетдан ажратмалар ва сиёсат мақсадлари ўртасидаги мувофиқликни яхшилашга олиб келиши мумкин.

Қўйдан юқорига ёндашувнинг чекловлари:

✓ қўйдан юқорига ёндашув қарорлар қабул қилиш жараёнининг парчаланishiга олиб келиши мумкин, ҳар бир вазирлик биринчи навбатда ўз эҳтиёжлари ва устуворликларига эътибор қаратади. Бу мувофиқлаштиришнинг йўқлиги, саъй-ҳаракатларнинг такрорланиши ва давлат тузилмалари ўртасида стратегик мослашувнинг йўқлигига олиб келиши мумкин.

✓ тармоқли вазирликлар бюджет сўровларини музокаралар кутилган ҳолда тақдим этганда, ошириб юборилган таклифлар тенденцияси мавжуд. Бу бюджет босимини келтириб чиқариши ва умумий бюджетни мавжуд ресурслар билан мувофиқлаштиришни қийинлаштириши мумкин, бу эса фискал тақчилликка ёки ресурсларнинг самарасиз тақсимланишига олиб келиши мумкин.

✓ қўйдан юқорига ёндашув сиёсатнинг кенгроқ мақсадларидан кўра индивидуал бўлим манфаатларини устун қўйиши мумкин. Аниқ стратегик асоссиз бюджетдан ажратмалар миллий устуворликларни самарали қўллаб-

қувватламаслиги, мувофиқлаштирилган режалаштиришга тўсқинлик қилиши ва ўзаро боғлиқ муаммоларни ҳал қилиш имкониятини чеклаши мумкин.

✓ қуйидан юқорига ёндашувдаги кетма-кет музокараларда шаффофлик ва жамоатчилик назорати этишмаслиги мумкин. Бу масъулиятнинг этишмаслигига олиб келиши ва ташқи манфаатдор томонларнинг бюджет жараёнида мазмунли иштирок этишига тўсқинлик қилиши мумкин.

Қуйидан юқорига ёндашувининг чекловларини тан олган ҳолда, кўплаб мамлакатлар бюджетни янада стратегик шакллантириш жараёнига ўтмоқда. Бу яхши мувофиқлаштириш, стратегик мувофиқлаштириш ва ресурсларни тақсимлашда самарадорликни ошириш учун юқоридан қуйига ва қуйидан юқорига ёндашувлар элементларини бирлаштиришни ўз ичига олади.

Ошкоралик бюджет ташкилотларини молиялаштиришнинг асосий жиҳати ҳисобланади. Германия, Швеция ва Қўшма Штатлар каби давлатлар бюджет маълумотларига жамоатчилик киришини таъминлаш механизмларини жорий қилди, бу эса фуқароларга харажатларни кузатиш ва ҳокимиятни жавобгарликка тортиш имконини беради. Ўзбекистон шаффофликни ошириш ва жамоатчилик ишончини ошириш учун кенг қамровли бюджет ҳужжатларини нашр этиш ва фуқароларнинг иштироки учун онлайн платформаларни жорий этиш каби шунга ўхшаш чораларни кўриши мумкин.

Бир қанча мамлакатлар, жумладан Австралия, Канада ва Янги Зеландия самарадорликка асосланган бюджет тизимини қўллаган. Ушбу ёндашув бюджет маблағларини олдиндан белгиланган самарадорлик мақсадлари ва натижалари билан боғлайди. Молиявий ресурсларни аниқ мақсадларга мувофиқлаштириш орқали бу мамлакатлар жавобгарлик ва натижаларни яхшилашга эришадилар. Ўзбекистон самарадорликка асосланган бюджет тизимини қабул қилиш, бюджет ташкилотларини ўз таъсирини кўрсатиш ва керакли натижаларга эришишга ундашдан фойда кўриши мумкин.

Дастурга асосланган бюджетлаштириш турли мамлакатларда қўлланиладиган яна бир самарали усулдир. Ушбу ёндашувга кўра, бюджет ташкилотлари муайян дастурлар ёки хизматлар атрофида тузилади, бу эса ресурсларни яхшироқ тақсимлаш ва дастур самарадорлигини баҳолаш имконини беради. Дастурий бюджетлаштиришни амалга ошириш орқали Ўзбекистон самарадорликни ошириши ва молиявий ресурсларни ўзининг устувор йўналишлари билан мослаштириши, маблағлардан оптимал фойдаланишни таъминлаши мумкин.

Давлат-хусусий шериклик давлат хизматларини молиялаштириш ва тақдим этиш воситаси сифатида бутун дунё бўйлаб катта қизиқиш уйғотди. Бирлашган Қироллик, Сингапур ва Канада каби давлатлар хусусий сектор тажрибаси ва инфратузилма лойиҳалари, соғлиқни сақлаш, таълим ва бошқаларга сармоя киритиш учун ДХШлардан муваффақиятли фойдаланмоқда. Ўзбекистон молиялаштиришдаги бўшлиқларни бартараф этиш, хизматлар кўрсатишни яхшилаш ва иқтисодий ўсишни рағбатлантириш учун ДХШ моделларининг имкониятларини кенгроқ қўллаши лозим.

Ижтимоий таъсир облигациялари ва иш учун тўлов моделлари каби натижаларга асосланган молиялаштириш ёндашувлари ижтимоий натижаларга эришишнинг инновацион механизмлари сифатида пайдо бўлди. Нидерландия, Буюк Британия ва Қўшма Штатлар каби мамлакатлар молиявий рискларни минималлаштириш билан бирга мураккаб ижтимоий муаммоларни ҳал қилиш учун ушбу моделларни амалга оширди. Ўзбекистон давлат ва хусусий сектор ўртасидаги ҳамкорликни рағбатлантириш ва шу орқали ижтимоий харажатларнинг максимал таъсирини ошириш учун натижаларга асосланган молиялаштириш усулларини қўллашни кўриб чиқиши мумкин.

Кўпгина мамлакатлар ўзларининг бюджет ташкилотларини ва мақсадли харажатлар ташаббусларини қўллаб-қувватлаш учун халқаро ёрдам ва грантлар олади. Ўзбекистон молиявий ресурслар, техник тажриба ва илғор тажрибалардан фойдаланиш учун халқаро ташкилотлар, ривожланиш агентликлари ва донор давлатлар билан ҳамкорликни ўрганиши мумкин. Халқаро ёрдамдан самарали фойдаланиш орқали Ўзбекистон молиявий бошқарув тизимини мустаҳкамлаши ва ривожланиш мақсадларига эришишни тезлаштириши мумкин.

Юқорида бюджет ташкилотларини молиялаштириш ва маблағларнинг мақсадли сарфланишини ташкил этишнинг турли моделларини татбиқ этган мамлакатларнинг бир нечта мисоллари келтириб ўтилди. Ўзбекистон хорижий мамлакатларда қўлланилаётган кўплаб ёндашувларни амалга ошириш жараёнида, лекин кўпинча янги босқичда. Ўзбекистонда бошқа мамлакатлар тажрибасини ўрганиш ва давлат маблағларини бошқаришни такомиллаштириш, хусусан, дастур ва натижага асосланган бюджетлаштириш, шунингдек, натижаларга асосланган бошқарув тизимини янада кенгроқ ва мустаҳкам ташкил этиш орқали салоҳият мавжуд.

Ўзбекистон бюджет ташкилотларини молиялаштириш ва маблағларнинг мақсадли сарфланишини ташкил этишда бир қанча муаммоларга дуч келмоқда. Ушбу қийинчиликлардан баъзилари қуйидагилардан иборат:

1. Ўзбекистонда давлат молиясини бошқариш бўйича, хусусан, дастур ва самарага асосланган бюджетлаштириш ҳамда натижаларга асосланган бошқарув соҳаларида чекланган институционал имкониятлар мавжуд. Бу энг самарали дастурларга маблағларни самарали тақсимлашга ва керакли натижаларга эришишга тўсқинлик қилиши мумкин.

2. Ўзбекистонда давлат молиясини бошқаришда шаффофлик ва ҳисобдорлик чекланган. Бу ресурслардан самарасиз фойдаланишга, шунингдек, коррупцияга олиб келиши мумкин.

3. Ўзбекистон бошқарув, шаффофлик ва ҳисобдорлик билан боғлиқ муаммолар туфайли, хусусан, халқаро молия институтлари томонидан молиялаштиришга киришда қийинчиликларга дуч келмоқда.

4. Ўзбекистонда хусусий секторнинг давлат лойиҳалари ва дастурларини молиялаштиришда иштироки чекланган. Бу инновацион молиялаштириш ёндашувлари ва ҳамкорлик имкониятларини чеклашига олиб келмоқда.

Ўзбекистон бюджет ташкилотларини молиялаштириш ва маблағларнинг мақсадли сарфланишини ташкил этишда бир қанча муаммоларга дуч келган бўлсада, жорий амалиётни такомиллаштириш бўйича бошқа мамлакатлар тажрибасини ўрганиш имконияти мавжуд. Институционал салоҳиятни ошириш, ошкоралик ва ҳисобдорликни ошириш ҳамда хусусий сектор иштирокини рағбатлантириш орқали Ўзбекистон давлат харажатлари самарадорлигини ошириши ва керакли натижаларга эришиши мумкин. Хорижий тажриба Ўзбекистонга ўзининг амалдаги амалиётини яхшилаш имкониятини бериши мумкин. Яъни:

- дастур ва самарадорликка асосланган бюджетлаштириш ҳамда натижаларга асосланган бошқарувни амалга ошириш бўйича бошқа мамлакатлар тажрибасини ўрганиш ва бу давлат харажатларининг самарадорлигини оширишга ёрдам беради;

- давлат молиясини бошқаришда институционал салоҳиятни ошириш учун хорижий тажрибадан фойдаланиши мумкин, хусусан, дастур ва натижага асосланган бюджетлаштириш ҳамда натижаларга асосланган бошқарув соҳаларида;

- давлат молиясини бошқаришда шаффофлик ва ҳисобдорликни ошириш бўйича бошқа мамлакатлар тажрибасини ўрганиши керак. Бу коррупцияни камайтириш ва ресурслардан самаралироқ фойдаланишни таъминлашга ёрдам беради;

- хусусий секторни давлат лойиҳалари ва дастурларини молиялаштиришга кўпроқ жалб этиш учун хорижий тажрибадан фойдаланиши мумкин.

Бюджет ташкилотларини молиялаштириш ва маблағларнинг мақсадли сарфланишини ташкил этиш бўйича хорижий тажриба Ўзбекистон учун қимматли сабоқ беради. Бутун дунёдаги муваффақиятли амалиётларни мослаштириш Ўзбекистонга давлат бошқарувини мустақамлаш, барқарор ривожланишга кўмаклашиш ва фуқаролар фаровонлигини ошириш имконини беради.

Мавжуд муаммолар ва хорижий тажрибадан фойдаланиш имкониятларидан келиб чиқиб, хорижий тажрибани Ўзбекистон шароитига мослаштириш бўйича бир қанча тавсиялар мавжуд:

Кенг қамровли ислохотлар стратегиясини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш - Ўзбекистон бюджет ташкилотларини молиялаштириш ва маблағларнинг мақсадли сарфланишини ташкил этишда дуч келаётган муаммоларни ҳал этиш бўйича комплекс ислохотлар стратегиясини ишлаб чиқиши ва амалга ошириши керак. Бу сиёсат ислохотлари, институционал ўзгаришлар, салоҳиятни ошириш ва манфаатдор томонларнинг иштирокини ўз ичига олиши керак.

Институционал салоҳиятни кучайтириш - Ўзбекистон давлат молиясини бошқаришда, хусусан, дастур ва натижага асосланган бюджетлаштириш ҳамда натижаларга асосланган бошқарув соҳаларида институционал салоҳиятни оширишга устувор аҳамият бериши керак. Бунга таълим дастурлари, техник ёрдам ва халқаро ҳамкорлик орқали эришиш мумкин.

Ошкоралик ва ҳисобдорликни ошириш - Ўзбекистон давлат молиясини бошқаришда шаффофлик ва жавобгарликни оширишга устувор аҳамият бериши керак. Бунга мустақил аудиторлик органини ташкил этиш, давлат харидлари қоидаларини кучайтириш, ахборот берувчини ҳимоя қилиш механизминини жорий этиш каби чора-тадбирлар орқали эришиш мумкин.

Хусусий сектор иштирокини рағбатлантириш - Ўзбекистон давлат лойиҳалари ва дастурларини молиялаштиришда хусусий секторни кўпроқ жалб қилишни рағбатлантиришга устувор аҳамият бериши керак. Бунга давлат-хусусий шерикликни йўлга қўйиш, лойиҳаларни молиялаштириш механизмларини амалга ошириш, тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар жалб этишни рағбатлантириш каби чора-тадбирлар орқали эришиш мумкин.

Манфаатдор томонлар иштирокини кучайтириш - Ўзбекистон манфаатдор томонларнинг бюджетлаштириш жараёнида, хусусан, фуқаролик жамияти ташкилотлари, хусусий сектор манфаатдор томонлари ва маҳаллий ҳамжамиятларни жалб қилиш орқали фаоллигини оширишга устувор аҳамият бериши керак. Бу фуқароларнинг талабларини қондириш ва масъулиятни оширишга ёрдам беради.

Бюджет маблағларини ривожланиш устуворликлари билан мувофиқлаштириш - Ўзбекистон бюджет маблағларини ривожланиш устуворликларига мослаштириши ва мақсадли сарфланиши кутилган натижаларга эришиш билан боғлиқлигини таъминлаши керак. Бунга натижаларга асосланган бюджетлаштириш ёндашувини жорий этиш орқали эришиш мумкин.

Ўзбекистон бюджет ташкилотларини молиялаштириш ва маблағларнинг мақсадли сарфланишини ташкил этиш бўйича хорижий тажрибани ўзига хос шароитларга мослаштириши мумкин бўлиб, унда институционал салоҳиятни ошириш, шаффофлик ва ҳисобдорлик, хусусий секторни жалб этиш, манфаатдор томонларни жалб қилиш ва бюджет маблағларини тақсимлаш устуворлигини таъминлайдиган кенг қамровли ислохотлар стратегияси амалга оширилиши мумкин. ривожланиш устуворликлари билан.

4. Хулоса.

Ўзбекистонда давлат маблағларини молиялаштириш ва сарфлашни яхшилашда хорижий тажрибаларни ўрганиш муҳим аҳамиятга эга. Бошқа мамлакатлардан олинган илғор тажриба ва сабоқларни қўллаш орқали Ўзбекистон ўзининг институционал салоҳиятини ошириши, шаффофлик ва ҳисобдорликни ошириши, хусусий сектор иштирокини рағбатлантириши ва бюджет маблағларини ривожланиш устуворликлари билан мувофиқлаштириши мумкин. Бу, пировардида, давлат маблағларидан самаралироқ фойдаланишга, давлат хизматларини кўрсатишни янада яхшилашга, фуқароларнинг талаб ва умидларини янада қондиришга олиб келиши мумкин. Шу боис Ўзбекистон ўз тараққиёт мақсадларига эришиш учун хорижий тажрибаларни ўрганишни давом эттириши ва уларни ўзига хос шароитларга мослаштириш муҳим аҳамиятга эга.

Адабиётлар:

ADB (2017) Asian Development Bank. "China's Experience in Public Financial Management Reform." December 2017

CRS (2021) Congressional Research Service. "Overview of the Federal Budget Process." May 28, 2021

European Commission (2023) "Programme-based budgeting." Accessed May 1, 2023.

John M. Kim and Chung-Keun Park (2006) Top-down Budgeting as a Tool for Central Resource Management. OECD Journal on budgeting – Volume 6 – NO. 1 – ISSN 1608-7143 © OECD 2006

OECD (2018) Journal on budgeting: Volume 2018/2 © OECD 2018

OECD (2019) "Performance Budgeting in Japan." 2019.

OECD (2019) "Performance Budgeting in South Korea." 2019

Philip G. Joyce. (2011) The Congressional Budget Office: Honest Numbers, Power, and Policymaking. American Governance and Public Policy series. Georgetown University Press. Pages: 264. <https://www.jstor.org/stable/j.ctt2tt52v>

Richard Hughes (2022) "The UK Government Financial Reporting Manual" (Various editions).